

Predgovor: Govorno izražanje kot učna vsebina

Okvirna zamisel za vsebino knjige *Govor v pedagoški praksi* se je začela rojevati med pogovori udeležencev simpozijev o govoru, ki jih že nekaj let organiziramo na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo (2000, 2006, 2013, 2019). Na Akademiji sicer raziskujemo in poučujemo predvsem umetniški govor, vendar izhodišče govornoizobraževalnega procesa predstavljajo individualne govorne sposobnosti, ki jih imajo bodoči javni govorniki ob sprejemu na Akademijo. Poleg pisane palete sociolektov, ki jih študenti govorijo, ima vsak tudi samosvoj način govornega izražanja, ki si ga je izoblikoval pod vplivom številnih dejavnikov, med katerimi je tudi preduniverzitetno izobraževanje. Samoumevno je, da imajo posamezniki lahko boljše ali slabše psihofizične danosti, ki vplivajo na kvaliteto njihovega govora, da so bolj ali manj občutljivi za govorno izražanje in bolj ali manj govorno ustvarjalni, vendar je splošni vtis o govorni izraznosti študentov ob vsakem novem študijskem letu podoben: od mladih, ki si tako rekoč za poklic izberejo govorjenje (zlasti igralci), bi pričakovali bolj zavzet odnos do govornega izražanja. Če malo priredimo misli Kozme Ahačiča, bi lahko rekli, da mladim primanjkuje erosa do govora, »torej sposobnosti, da imamo jezik brezrazumsko radi in da v njem uživamo« (kolumna Društvo sovražnikov slovenščine, Delo, 24. 7. 2019). Čeprav poznajo nekatere, v šoli naučene pravorečne zakonitosti, jih niso ponotranjili, prav tako pa imajo večinoma premalo smisla za akustične in pomenske nianse sporočil, za razčlenjevanje besedila s premori, ustrezno poudarjanje, govorni ritem in druga izrazna sredstva, ki naredijo govor logičen, dinamičen in slušno zanimiv. Takšna opažanja porajajo dvome o ustreznih in zadostnih skrbih za kulturo učenčevega govora v osnovni in srednji šoli, pa tudi o načinu preverjanja ustnega izražanja na maturi.

Nezavzet (pri nekaterih morda celo malomaren) odnos do govorne uporabe jezika deloma lahko pripišemo vplivu sodobnega časa, v katerem se je človekov način dojemanja jezika (pisnega in govorjenega) prilagodil novim tehnologijam. Internetni jezik in jezik sms-jev sta vzpostavila nov jezikovni kod – nekakšno mešanico pisnega in govorjenega jezika, ki s krajšavami, emotikoni, simboli, izpuščanjem ločil, mešanjem angleščine in slovenščine (sloglish), neupoštevanjem slovnice in odstopi od knjižnega jezika omogoča čim hitrejšo ustvarjanje sporočil. »Novorek« je sicer spodbudil družbeno jezikovno ustvarjalnost, a pričakovana sporočilna hitrost, ki zahteva predvsem kratkost, prinaša tudi nenatančnost, površinskost, šablonskost, vse te lastnosti pa se iz digitalnega sporočanja prenašajo v vsakdanje govorno vedenje.

Velik vpliv na družbeno govorno prakso imajo tudi govorni mediji, ki večinoma, razen izjem, pri medijskih govornikih spodbujajo spontanost (t. i. naravnost) govornega izraza, ta pa je nemalokrat fasada, ki zakriva neznanje in govorno nekultiviranost. Ne

gre samo za rabo neknjižno obarvanega govora, ki je v sodobnem razumevanju medijev in njihove vloge postal le ena od jezikovnih izbir, temveč za nezadostno poznavanje in udejanjanje temeljnih retoričnih zakonitosti javnega nastopanja, kamor med drugim spada tudi besedilna fonetika.

Govor in pisava sta dve obliki udejanjanja besednega jezika. Nekoč so v osnovni šoli učili in ocenjevali pisavo (lepopis), pomembno ni bilo samo, kaj si napisal (vsebina), ampak tudi kako (oblika) – črke so morale biti lepo oblikovane, v ravni vrstici, s primernimi razmiki med besedami itd. Lepopisje so (po podatkih Slovenskega šolskega muzeja) kot samostojen šolski predmet ukinili leta 1959, za obliko napisanega besedila pa naj bi skrbeli pri pouku slovenščine. Danes se v šolah lepopisje pojavlja pod imenom kaligrafija kot del likovne vzgoje, kot izbirni predmet ali kot občasne delavnice. Ne glede na to, koliko pozornosti posvečajo učitelji grafični oblikovanosti z roko napisanih besedil, pa je dejstvo, da je v današnjem času lepopisje postalo redkost. Ker v vsakdanji pisni komunikaciji prevladuje uporaba računalnika in pametnih telefonov (torej tipkanje), se je začela sposobnost fine motorike, ki je potrebna za pisanje z roko, zmanjševati, slabša je tudi sposobnost koncentracije, ki jo zahteva ročna pisava. Znanstveno je namreč potrjeno, da pisanje z roko ugodno vpliva na delovanje možganov. Le redki posamezniki (morda tudi učitelji) in skupine se tega zavedajo in načrtno gojijo pisanje z roko (v Sloveniji imamo npr. društvo Radi pišemo z roko).

Tako kot v pisavi se tudi v govornem izražanju spojita vsebina in oblika. Če je z roko napisan list neberljiv zaradi »nelepe« pisave, je oblika tista, ki preprečuje razumevanje vsebine napisanega. Tudi v govoru lahko oblika – zvočna podoba sporočila – bistveno vpliva na vsebino: če govorec npr. govori nerazločno, pretiho in prehitro, ga ne razumemo. Kljub sporočilni pomembnosti zvočne oblikovanosti sporočil pa večina ljudi govorno prakso izvaja bolj ali manj avtomatično, brez razmisleka o lastni govorni aktivnosti, o načinih rabe glasu, pravorečju, poudarkih, intonacijah, razporejanju in vlogi premorov, hitrosti in ritmu govora itd. Le poklicni govorniki (npr. politiki, novinarji, učitelji, igralci, duhovniki) poskušajo nadzorovati svoje govorno delovanje, ga izboljševati, prilagajati različnim družbenim in prostorskim položajem ter drugim okoliščinam. Na splošno pa je suvereno obvladovanje knjižnega govora prej izjema kot pravilo.

Osnovna in srednja šola pri pouku materinščine razvijata pri učencih štiri komunikacijske dejavnosti (t. i. komunikacijski model), med katerimi je poleg pisanja, branja in poslušanja tudi govorjenje. Ponekod izvajajo tudi izbirni predmet retorika, prav tako na nekaterih fakultetah in akademijah poteka pouk govora (FF, FDV, PeF, AG, AGRFT), že nekaj let pa Univerza v Ljubljani organizira tudi tečaje retorike oz. javnega nastopanja za visokošolske učitelje v okviru projektov za izboljšanje kakovosti visokega šolstva. Posamezniki, ki jih najpogosteje poklicne okoliščine prisilijo v govorno nastopanje, se lahko govorno izražujejo v različnih zasebnih šolah retorike. Kljub prisotnosti govornoizobraževalnih (šolskih in izvenšolskih) ponudb pa se zdi, da je zavesti o potrebnosti

govornega šolanja in zavedanja o nujnosti nenehne skrbi za boljšo govorno kulturo na splošno še vedno premalo.

V monografiji *Govor v pedagoški praksi* je 33 avtorjev, od katerih je 6 tujcev, v 28 razpravah (nekateri prispevki imajo več avtorjev) osvetlilo omenjeno problematiko z različnih zornih kotov. Svoje raziskave so sodelujoči v skrajšani obliki predstavili na mednarodnem znanstvenem simpoziju *Poučevanje govora* 12. in 13. aprila 2019 na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo. Avtorji, tudi sami na različne načine vpeti v izobraževalni sistem, so s poglobljenimi razmisleki zarisali razvojno pot človekovega govora od prenatalnega in predšolskega obdobja (vrtec), izobraževanja v osnovni in srednji šoli ter umetniški gimnaziji, na fakultetah in umetniških akademijah do specialnih izobraževanj v govornih medijih. Podrobneje so raziskali, kako in v kakšnem obsegu so govorne vsebine zajete v osnovnošolskih, srednješolskih in gimnazijskih učnih načrtih ter v fakultetnih študijskih programih, predstavili so primere poučevanja govornega izražanja iz svoje prakse, tudi kritično ovrednotili pouk govora v šoli (govorni nastopi učencev, učiteljev govor), predstavili vrednotenje TV-govora skozi oči Jezikovnega rzsodišča v 80. letih prejšnjega stoletja in sodobno izobraževanje radijskih govorcev, razmišljali o veliki vplivanski moči medijskega govora, prikazali možnosti nadgrajevanja igralčevega govornega znanja v gledališkem lektoriranju in problematiko poučevanja govora (fonetike) tujcev. Del razprav predstavlja inovativne primere dobre pedagoške prakse, npr. spodbujanje predšolskih otrok v vrtcu h govorni aktivnosti s slikanico, motiviranje otrok za ustvarjalno govorno izražanje z lutko, upoštevanje antičnih retoričnih načel pri pripravi govornih nastopov, sodobno poučevanje retorike in govornega interpretiranja literarnih besedil v splošni gimnaziji.

Nekateri prispevki obravnavajo ožje, čeprav temeljne govorne teme, npr. opis metode, ki s sproščanjem mišic vpliva na ustrezno dihanje in glas, predstavitev vaj za razvijanje glasovne izraznosti, prikaz ocenjevanja kakovosti glasu z računalniško podporo, predstavitev posebnosti poučevanja pravorečja na umetniški akademiji in igralkina samoanaliza govorne priprave na vlogo. Monografijo zaključuje razprava, ki se govornega jezika dotika le robno; avtor namreč predstavi slovenski znakovni jezik in vlogo mimike v njem.

Namen simpozija in monografije (oboje je nastalo v okviru raziskovalnega programa *Gledališke in medumetnostne raziskave*, ki ga izvajamo na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo) je okrečiti zavedanje o pomembnosti poučevanja govornega izražanja po celotni vzgojno-izobraževalni vertikali in spodbuditi sestavljalce učnih načrtov in študijskih programov k ustrežnejši umestitvi govornega sporočanja v učne vsebine. Obenem želimo ohrabriti učitelje, ki v pouk po lastni presoji vključujejo govorne vsebine (ne samo kurikularno predpisane) in tudi z lastnim zgledom in inovativnimi pristopi vzgajajo učence v duhu dobre govorne komunikacije, jih navajajo kritično presojati javni govor in jim privzgjajajo občutek, da je govor pomemben gradnik njihove

osebnosti ter s tem pomagajo oblikovati njihovo identifikacijsko jedro. Na simpoziju je bila izrečena marsikatera kritična misel na račun nezadostnega in neustrezno organiziranega govornega izobraževanja v našem šolstvu (npr. zapostavljanje pravorečja oz. govorjenega knjižnega jezika, prepuščanje skrbi za govor samo enemu šolskemu predmetu – slovenščini). Tudi večina razprav v monografiji bolj ali manj neposredno pritrjuje misli o količinsko in kakovostno nezadovoljivi prisotnosti govornih vsebin v šolskem sistemu (npr. neupoštevanje načela postopnosti učenja govora, premalo pravorečja in besedilne fonetike) in potrjuje ugotovitve o potrebnosti kakovostne govorne izobrazbe na vseh vzgojno-izobraževalnih stopnjah.

Monografija je namenjena strokovnim bralcem – izvajalcem in načrtovalcem govornega izobraževanja – in širši javnosti, ki se zaveda, da govor ni samo sredstvo za sporazumevanje, ampak pomemben del človekove racionalne in iracionalne biti, ki posamezniku določa njegovo zasebno in družbeno vlogo. Zlasti slednja se vzpostavi tudi glede na posameznikovo govorno samozavest v javnih govornih položajih. V tem smislu je sistematično in kakovostno poučevanje govora v šolah nujnost, ki lahko bistveno pripomore k izboljšanju govorne kulture nasploh.

Katarina Podbevšek